

Rozsah následujícího obrazového katalogu plně odpovídá velikosti sbírky i jejímu mimořádnému kulturnímu významu. Celkem je uveřejněno 946 exponátů s podrobnou dokumentací, popisem a způsobem akvizice.

Autorka Alena Kalinová v díle zúročila mnohaleté badatelské úsilí a výsledky zpracovala na vysoké odborné úrovni. Mimořádnou kvalitu katalogu akcentuje grafická úprava i polygrafické zpracování. Jistě nejen proto bylo dílo Aleny Kalinové oceněno v rámci ankety České národopisné společnosti jako nejúspěšnější počín za rok 2023 v kategorii publikace.

Miloš Melzer
Šumperk

Luboš KAFKA - Markéta PALOWSKÁ: Lidové podmalby na skle ve sbírkách Ostravského muzea

Ostrava: Ostravské muzeum, 2023, 288 s.

Zájemcům se dostává do rukou v pořadí patnáctý a zatím nejmladší katalog muzejní sbírky podmaleb na skle. Úctyhodný počet publikací dokládá badatelský zájem o tyto atraktivní artefakty tradiční lidové výtvarné kultury, který od 90. let 20. století

vykrytalizoval v systematické vydávání soupisů kolekcí. Většina z nich pochází z pera Luboše Kafky, znalce lidové výtvarné kultury, jehož jméno je s fenoménem sklomaleb dnes neodmyslitelně spjato. Severomoravským a slezským podmalbám se etnolog věnoval již v roce 2019 ve stati popisující fond Muzea Novojičína. Loni se ke kolekcím regionů vrátil při vzniku katalogu podmaleb Slezského zemského muzea v Opavě ve spolupráci s kurátorkou Miroslavou Suchánkovou.

Katalog sbírky Ostravského muzea, která v současnosti disponuje s počtem 342 podmaleb, je výsledkem jeho součinnosti s etnografkou Markétou Palowskou, bývalou správkyní ostravské etnografické sbírky, dnes kurátorkou Muzea Novojičína. Znalecky přispěla autorům i ostravská historička Kateřina Barcuchová.

Publikace, strukturou podobná soupisu fondu podmaleb z Opavy, seznamuje čtenáře hned na úvod s genezí sběrů Ostravského muzea. Ty

souvisí především se jménem učitele Karla Jaromíra Bukovanského (1844–1932), jenž poprvé prezentoval svou sbírku včetně podmaleb na území Slezské Ostravy roku 1872. Tento rok je zároveň považován za počátek ostravského muzejnictví. K dalšímu rozšíření sbírek došlo přispěním archiváře Aloise Adamuse (1878–1964), který zakoupil (roku 1927) 150 podmaleb od pátera Josefa Slavíčka (1866–1944). Po nejrůznějších přesunech získalo muzeum roku 1931 své nynější sídlo, budovu ostravské Staré radnice. Po druhé světové válce navštívil fond sklomalb polský znalec lidového umění Josef Grabowski (1901–1977) a označil jej jako jednu z nejlepších kolekcí svého druhu u nás. I sami autoři katalogu oceňují ostravský soubor jako „klenot“ tradiční lidové kultury, jehož doklady patří k nejnavštěvovanějším částem sbírek.

Prezentovaná publikace vznikla v roce 2023. Byl to zároveň rok konání konference věnované Josefu Slavíčkovi, současně 150. výročí narození starosty Jana Prokeše, díky němuž získalo Ostravské muzeum své sídlo na radnici a také 100. výročí nástupu Aloise Adamuse do funkce městského archiváře. Slavnostní prezentace proběhla 7. prosince 2023.

Po úvodní kapitole následuje část představující techniku sklomalby a její historii známou od starověku. K procesu jejího zlidovění docházelo od 60. až 80. let 18. století ve sklářských oblastech. Odtud se rozšířila do dalších míst a potom 100 až 150 let provázela

vesnické a maloměstské obyvatelstvo jako jeden z nejoblíbenějších náboženských a výzdobných artefaktů. Řemeslné malby na skle byly určeny pro městské prostředí a vytvářeli je proškolení tvůrci. Jejich úloha spočívala zejména v estetickém a reprezentativním účinku. Vedle toho lidová produkce neškolených tvůrců upřednostňovala náboženský, upomínkový a pietní význam. Malba takových tabulí nebyla příliš výtvarně propracovaná, zato se vyznačovala expresivním emočním nábojem. Zobrazovala náboženské náměty ze života Ježíše Krista, Panny Marie a světců.

České muzejní kolekce shromažďují okolo 15 tisíc obrázků na skle a ostravský fond náleží k nejhodnotnějším souborům co do kvantity, ale i kvality.

Katalogovou část publikace rozčlenili tvůrci podle provenience, malířů a dílen. Na počátku kapitol shrnují jejich specifika, charakteristiky oblasti, dataci, badatelský zájem a ikonografické zvláštnosti. Texty doplňuje obrazová dokumentace a poznámkový aparát odkazující na literaturu a konkrétní inventární čísla uváděných děl.

Uvozuje ji řemeslná produkce, která je ve sbírkách zastoupena 14 kvalitními exempláři z 2. poloviny 18. až počátků 19. století. Za zmínku stojí dvě práce od tzv. *malíře rumělkových pláštěů* a dva obrazy z dílny Vincenze Jankeho z Nového Boru.

Nejpočetnější součást sbírky (68 artefaktů) pochází z východního Slezska (tzv. Těšínského Slezska, Frýdecka) a řadí se k největším kolekcím tohoto

regionu u nás. Oblast se těšila velké badatelské pozornosti a přesto, že podmaleb se zde dochovalo poměrně málo a jejich výroba je mladá (z poloviny 19. století), patří ke specifickým variantám s některými výlučnými vyobrazeními (např. Panny Marie Frýdecké a další). V 60. letech 20. století zavedla Věra Hasalová dodnes platnou třístupňovou klasifikaci oblasti. V ní rozlišuje působení malířů tzv. *skupiny pastelového koloritu* (tzv. *pastelové skupiny*), *skupiny pestrého ornamentu* (*pestré skupiny*) a *skupiny se šmolkově modrým laděním* (*modré skupiny*).

Následují sklomalby ze západního Slezska, kde se vyvíjely jedny z nejrozmanitějších variant. Mezi Javorníkem, Bruntálem, Opavou a Ostravou existovala sklomalba od 2. poloviny 18. století. Nejvýraznější dílny klasifikovala Zdenka Vachová. Z nejstarší malby tzv. *starého českého Slezska* z poslední třetiny 18. století se dochovalo šest exemplářů. Mezi nimi je jedna z nejpozoruhodnějších podmaleb na našem území – vyobrazení sv. Barbory jako císařovny Marie Terezie připisované tzv. *malíři Jaroměřického Veraikonu*. V období rustikalizace tvořila dílna tzv. *malíře (stařecky) propadlých úst* a tzv. *malíře bledých tváří*, jak jej nazval Karel Černožský ve 40. letech 20. století. Ze čtyř podmaleb dosahuje vynikající kvality zobrazení Panny Marie Bolestné. Na přelomu 18. a 19. století působila na Krnovsku dílna nazývaná *skupinou drobnomalby* nebo *miniatur*, po níž se v Ostravě dochovalo 11 exemplářů. Podmalby vynikají

vepsanou datací, což nemá u nás jinde obdoby. Na Opavsku vedle toho působila mladší tzv. *skupina živého inkarnátu*, z jejíž produkce má ostravská sbírka osm příkladů. Kolem poloviny 19. století dosáhla vysoce rozvinuté tvorby tzv. *vitrážová* nebo *javornická* skupina z okolí Javorníka a Jesenicka a nejmladší, tzv. *grafická skupina* z oblasti mezi Javorníkem, Jeseníkem a Bruntálem.

Pomezí Slezska, severovýchodní Moravy a Slovenska zastupuje v ostravské sbírce 40 kusů podmaleb. Pravděpodobně v širším okolí Ostravy působil kolem poloviny 19. století malíř, jemuž jsou připisované dva unikáty, datované obrazy Křestu velmože (patrně Bořivoje) sv. Cyrilem a Metodějem z roku 1846 a sv. Valentina léčícího epileptického chlapce z roku 1847. Na území českého Slezska vznikl dochovaný cyklus křížové cesty včetně 15. zastavení Nalezení svatého kříže a v částech Moravskoslezského a Zlínského kraje se dochovaly artefakty neurčené *severomoravské skupiny* malířů. K zajímavým exemplářům patří sv. Florián s tělem znázorněným v en face, ale hlavou z profilu.

Výrazný vliv na malíře severní Moravy i východního Slezska zejména frýdeckou tzv. *pestrou skupinu podmaleb* měl tzv. *malíř zalomených obočí*. Působil v poslední třetině 19. století patrně mezi Zábřehem a Olomoucí a hypoteticky jím mohl být Ignác Günther z Loštic (okolo 1807–1887). V Ostravském muzeu disponují 37 exempláři. Poměrně ojedinělá jsou

zobrazení sv. Rocha, Útěku do Egypta, Posledního soudu a další.

Jižní a střední Morava je v ostravské sbírce zastoupena 39 artefakty z různých období vývoje. Raný stupeň zlidovělé produkce z 1. třetiny 19. století z širšího Brněnska tzv. *skupiny růží a tulipánů* zastupují tři podmalby. Oblast Českomoravské vrchoviny reprezentuje ve sbírkách šest artefaktů z přelomu 18. a 19. století. Pět exemplářů pochází z dílny tzv. *malíře štětcem malovaných (huňatých) obočí ze Ždánic*. Od něj vyniká malba Pěti ran Ježíše Krista. Nejpočetněji, 17 podmalbami, je zastoupena tvorba tzv. *malíře zvlněných obočí*, z nichž nejkvalitnější jsou zobrazení sv. Cyrila a Metoděje a čtyř tematická podmalba se sv. Trojicí Bolestnou, sv. Annou Učitelkou, Maří Magdalenou a Janem Nepomuckým.

Početná skupina 44 exemplářů zastupuje oblast severních Čech. Malíři zde více než jinde spolupracovali se specialisty ovládajícími náročné techniky dekorování skla a malbu kombinovali s efektními podbrušovanými rámci. K ikonograficky nejcennějším patří vyobrazení sv. Petronily a Panny Marie ze Svaté Hory u Příbrami.

Jedno z nejproduktivnějších center leželo v Kladsku podél českých hranic na polské a patrně i české straně v oblasti severovýchodních a východních Čech. Výroba se soustředila v obci Kaiserswalde (dnes Lasówka) od 2. poloviny 18. století a vrcholu dosáhla po polovině 19. století. Ranou fází nazvanou *skupinou dolnoslezských*

unikátů reprezentuje v Ostravském muzeu šest exemplářů, pozdější sériovou produkci z 2. poloviny 19. století zastupuje osm artefaktů. Dokumentují orientaci kladských dílen na nedaleká poutní místa (např. Panna Marie Sněžná z Králík) a oblíbené světce. Nejcennějším příkladem je ojedinělé vyobrazení alegorie podzimu.

Jedno z nejvýznamnějších středisek na našem území představuje oblast jihočesko-rakouského pohraničí. Na konci 18. století sem přicházeli skláři ze severních Čech. Z české obce Pohoří se výroba rozšířila do dalších středisek a kolem roku 1800 do rakouské obce Sandl. Ostravské muzeum vlastní 11 artefaktů většinou pocházejících z 2. a 3. čtvrtiny 19. století. Po výtvarné stránce je nejhodnotnější vyobrazení Nalezení sv. Jenovéfy.

Další část ostravského fondu obsahuje 19 slovenských příkladů a jednu pravoslavnou ikonu z Rumunska. Zbývajících sedm exemplářů má buď nejistou provenienci, nebo jsou poškozené či nespecifické.

Poslední kapitola věnovali autoři novodobé produkci. Tři z pěti podmalieb představují díla významné regionální naivní malířky Alžběty Fojtkové (1913–1972).

Textové části kapitol doplňuje bohatá fotodokumentace s detailními popiskami. Obsahují pasportizační údaje, zmínky o akvizicích, poznámky s ikonografickými, kompozičními či autorskými zajímavostmi. Autoři v nich popisují vlivy na regionální produkci, provázanost s poutními místy

apod., což může být prospěšnou inspirací pro další badatelský zájem.

Textovou i obrazovou část katalogu uzavírá resumé v češtině, němčině i angličtině a výběr z pramenů a literatury. Cennou přílohu představují i dvě mapy autorů Luboše Kafky a Romana Malacha z roku 2019. Zobrazují doložené i předpokládané dílny podmaleb a jejich zastoupení v muzejních sbírkách Slezska, severní, severovýchodní a severozápadní Moravy. Publikace vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury České republiky a v nákladu 200 kusů ji vydalo Ostravské muzeum.

Závěrem lze konstatovat, že předložený soupis představuje další významný střípek do syntézy zpracování muzejních sbírek tradičních lidových podmaleb v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Vedle katalogu podmaleb Slezského zemského muzea v Opavě doplňuje podstatně výzkumy kolekci Moravkoslezského kraje. Ale neomezuje se pouze na zhodnocení jednoho muzejního fondu, nabízí navíc přesah a souvislosti s produkcí sousedních i vzdálenějších oblastí. Předkládá i nový přístup ke zveřejňování detailnějších informací o jednotlivých dílech, který může být důležitým vodítkem dalších výzkumů. Autorům soupisu lze tedy gratulovat k vytvoření fundovaného příkladu katalogu a budeme doufat, že další podobné publikace budou následovat.

Šárka Prokešová

Etnografický ústav MZM Brno

Mychajlo SYROCHMAN - Jaroslav DŽOGANÍK: Stratené skvosty lemkovskej architektúry

Svidník: Tlačiareň Svidnícka,
2021, 127 s.

Z etnografických skupin ukrajinských horalů představují Lemkové nejzápadnější skupinu. Publikace mapuje kostely (dřevěné cerkve) na východním Slovensku, v okresech Svidník, Stropkov, Snina, Bardějov a Medzilaborce, již zaniklé, které lze částečně rekonstruovat na základě fotografií a kresebné ikonografie. Proto autoři využívají i fotografie např. českého badatele Floriána Zapletala (1884–1969). Bohužel, k některým dřevěným kostelům však žádná dokumentace neexistuje. Většina dřívě existujících dřevěných chrámů pochází zhruba z poloviny 18. století.

Kostel v Andrejové (z let 1738–1882) se v původní podobě zachoval na obraze z roku 1906 s mohutnou věží. Zajímavá cerkev byla postavena v obci Dara u Sniny v roce 1746, ale kostel i obec zanikly 1980 zatopením vodní nádrží Starina. V obci Havranovec byly celkem tři kostely, ale dřevěný, postavený v 18. století, byl zničený v době 1. světové války (1915). Mimořádně zajímavý byl objekt dřevěné cerkvi svatého Michala (1791–1994) v obci Krajná Bystrá, považovaný na skvost lemkovské lidové architektury. Pozornost cerkvi věnoval významný ukrajinský